EKKLESIA AMSTERDAM 8 november 2026
'In de put' – Jozef deel 1
Bart-Jan van Gaart

Bij Genesis 37:12-34

Er zijn verhalen in de Bijbel die ons niet onmiddellijk geruststellen. Waarin mensen elkaar het leven onmogelijk maken. Waarin het kwaad niet wordt tegengehouden en waarin onschuldige mensen het slachtoffer worden van de keuzes van anderen. Genesis 37 is zo'n verhaal. Het begint eigenlijk heel gewoon. Een vader, zijn zonen, een familie. Maar onder de oppervlakte broeit het. Er is jaloezie, er is rivaliteit, er is oud zeer. En er is één jongen die anders is dan de anderen. Jozef.

Hij is de lieveling van zijn vader: toch nog geboren uit zijn lievelingsvrouw Rachel, nadat hij al tien zoons kreeg met andere vrouwen. Als Rachel nog een tweede kind baart, Benjamin – de jongste van de twaalf –, sterft ze in het kraambed. Jozef en Benjamin zijn voor hun vader de levende herinnering aan hun moeder en Jozef in het bijzonder is zijn oogappel. Hij geeft hem een bijzondere mantel, een zichtbaar teken dat hij anders is dan zijn broers. En alsof dat nog niet genoeg is, heeft Jozef ook nog dromen. Dromen waarin zijn broers voor hem buigen. Dromen waarin hij kennelijk belangrijker wordt dan zij. Onverdraaglijk is het, zo onuitstaanbaar is Jozef dat ze zijn naam niet meer uit hun strot kunnen krijgen.

Niet dat die broers nu in alles zo verenigd waren. De familiegeschiedenis wordt gekenmerkt door rivaliteit, voorkeuren en onderlinge spanningen. Die patronen zijn niet nieuw. Ze komen al voor in de verhalen over Abraham en Isaak, en vooral in de verhouding tussen Jakob en zijn broer Esau: als de jongste van twee broers verkreeg hij door bedrog toch de zegen voor de eerstgeborene. Nu zien we hoe de volgende generatie opnieuw verstrikt raakt in rivaliteit. De familie van Jakob is geen ideaalbeeld van een gezin. De bijbel vertelt het verhaal van het volk Israël als een familiegeschiedenis die geen ideaal plaatje is. Net een echte familie. En... net de echte wereld! Want deze familie verbeeldt niet alleen de wordingsgeschiedenis van een volk, maar vertelt ons ook iets over deze wereld en hoe volkeren zich tot elkaar verhouden - rivaliteit, jaloezie, bondjes, voorkeuren, ze trekken hun sporen door onze geschiedenis.

En nu zijn de broers, zonder Jozef, naar Sichem om daar de schapen van hun vader te weiden. De schapen vormen een kudde, zo zijn schapen. De broers niet. Enkel het feit dat de schapen van Jakob zijn en de zonen niets hebben om zelfstandig te leven maar ook de hoop van sommigen van hen om mee te delen in de nalatenschap van Jakob, houdt ze bij elkaar. Herders zijn ze, maar elkaars herders zijn ze niet.

Jakob maakt zich zorgen en stuurt zijn lieveling uit om te gaan zien of het allemaal wel goed gaat daar met die elf. Opvallend is dat in de tekst Jakob Israël genoemd wordt. De naam die hij bij de Jabbok van Ik-Zal gekregen heeft. Dit is veelzeggend, want daarmee wordt ons verhaal boven zichzelf uitgetild. De twaalf zonen van Jakob De twaalf zonen van Jakob dragen de namen van de twaalf stammen van Israël. Maar hoe kunnen die twaalf zonen ooit Israël worden als ze elkaar nu al niet kunnen luchten of zien. Hoe kunnen zij een volk worden dat atypisch, anders dan de omliggende volken worden als ze precies doen wat die omliggende volken doen: twisten en hun eigenbelang najagen? Ze doen het. In dit verhaal en in deze wereld.

Jozef wordt er op uit gestuurd. En Jozef antwoordt: "hier ben ik". Alsof hij zegt: ik weet wat je van mij vraagt en ik stel mij beschikbaar. Ik zal gaan. Niet om vrede te stichten onder de broers gaat hij. Hij is wel de minst gekwalificeerde om dat te bewerkstelligen. Een verkenner is hij. "Ga zien of jouw broeders in vrede zijn en keer met antwoord terug", staat er. Jakob is de hoeder van zijn zonen. Jozef zijn vooruitgeschoven ogen.

In Sichem zouden ze zijn. Een plek met betekenis. De zonen waren er eerder geweest. Toen om een bloedbad aan te richten om hun zus Dina te wreken die door Sichem, nu een eigennaam, onteerd was. Ze zullen dus niet erg welkom zijn geweest en waren verder getrokken naar Dotan een goede twintig kilometer noordelijker. Wederom merken we dat we hier te maken hebben met een soort familie Flodder, een losgeslagen zooitje dat leeft volgens het recht van de sterkste waar ieder doet wat recht is in zijn ogen.

In Sichem zijn de broers niet. In groeiende paniek gaat Jozef op zoek naar wat verloren lijkt. Niet één of ander schaap, maar een hele kudde en zijn broers, dus het hele huis van zijn vader. “Wat zoek je?”, vraagt een onbekende. “Mijn broeders.” Het is hier dat Jozef op zijn plek lijkt te vallen. Pas als je het niet meer hebt, weet je wat je mist. De verandering die zich in Jozef voltrok begon met het “hier ben ik” tegen zijn vader en voltrok zich in het “mijn broeders” in Sichem. Het irritante broertje wordt een mens, stelt zich beschikbaar en zoekt zijn broeders. Zo kan het gaan met een mens. Ineens gebeurt er iets met je en word je wie je moet zijn: broeder, zuster. Het gebeurt aan mensen van alle tijden en plaatsen. Kan dat gebeuren aan deze geschonden wereld? Het ‘mijn broeders’ zullen voorlopig zijn laatste woorden zijn, want nu komen die broeders zelf aan het woord. Nu gaan zij optreden.

Het begint met: en zij zagen hem van verre. In ons grote verhaal betekent dit dat er een heilloze afstand tussen de broers en Jozef bestaat. Niet te overbruggen, totale afkeer. Het is de afkeer van vijanden, van ex-geliefden ook. Het is de afstand van slachtoffer en dader. Van Rusland en Oekraïne, van Israëli en Palestijnen, van Trump en… van wie niet. De broers, onderling verdeeld, vinden elkaar in hun haat en smeden een bondje tegen Jozef. Hun enige verbondenheid ligt kennelijk in het plan om Jozef te doden.

Nog steeds weigeren de broers de naam van Jozef uit te spreken. De Dromenbaas noemen ze hem, *meesterdromer*. De Baäl – de bezitter – van dromen. Flinke mannen, grote kerels die met de bravoure, spot en rauwe lol van de eerste de beste patser een kwetsbare éénling die zich onmogelijk heeft gemaakt of gewoon in de weg zit, te kleineren. Iedere broer heeft zijn eigen belang om Jozef uit de weg te ruimen. De voorkeurspositie bij Jakob, de positie tegenover de andere broers, wat ook. Weg moet hij, weggevaagd van deze aarde, zoals in alle tijden mensen zijn weggevaagd, verdwijnen. Maar in het hoofd van die broers spookt nog die droom, die misschien wel profetische droom. Als je de dromer doodt, spookt de droom de rest van je leven door je hoofd. Roept wederom een stem: “Mens, waar is je broer?” De oudste, Ruben, ziet risico’s, denkt ook aan zijn eigen positie. Geen bloed vergieten, gooi hem in een put!

Maar eerst dat kleurrijke gewaad uit! Dat staatsiekleed, die steen des aanstoots van zijn lijf. Wat denkt hij wel. Niet heersen als een koning zal hij, maar verhongeren in een droogstaande put. Een droogstaande put, een ding dat nergens voor deugt, niets heb je eraan, weg ermee en weg met hem die in de put zit. Loser, stumper, zwakkeling, er is geen plek voor jou in ons geslaagde leven van macht en branie. Het doet denken aan de in smoking geklede patsers met champagneflessen voor op de boot van Dirk de Wachter, die zich niet bekommeren om de sukkels die achter van de boot afvallen en verdrinken in een zee van ellebogenwerk en zelfvoldaanheid. Zelfs bestaan de broers het om naast de put te gaan zitten eten. “En zij gingen zitten om brood te eten” staat er. Alsof dat kan, brood eten zonder het te breken en te delen.

Het is best makkelijk om de broers weg te zetten als slechteriken. Maar doen wij het ook niet de hele tijd? Brood eten terwijl anderen in de put zitten? Rijke landen die dure vaccins voor zichzelf regelen terwijl armere landen het nakijken hebben? Lekker eten in restaurants waar arbeidsmigranten worden uitgebuit. Ploert en schender: dat is het systeem waar wij zelf ook in vast zitten. Of er broers waren die zich schuldig voelen vertelt het verhaal niet. Een witregel die mij een vraag stelt: voelen wij ons schuldig? Of willen we de mens in de put soms liever vergeten?

De broers eten en Jozef hongert in de put. Groter kan de afstand tussen Jozef en de broers niet worden. Of misschien toch wel? Toch wel. Want er komt een karavaan langs met dure spulletjes uit Gilead: balsem, mirre en kruiden, kennelijk voor het hof in Egypte. De karavaan was afdalend naar Egypte. Dat was in letterlijke zin zo, maar daarom is dat afdalen niet ingevoegd. Het staat hier met een betekenis: afdalen naar Egypte is verlaagd, vernederd worden. Als in de bijbel Egypte in beeld komt, dan is er weinig goeds te verwachten. De karavaan brengt Juda, die ook zo zijn belangen heeft, op een idee. Niet doodslaan zullen ze Jozef, maar uit de weg ruimen. Verkopen als slaaf. Bang als de broers zijn voor broedermoord is dit een buitenkans. Je doodt geen eigen vlees, maar het verkopen? Dat levert nog wat op. Toen maar ook nu is arbeidskracht onderwerp van koop en verkoop. De mens, je broeder of zuster, gereduceerd tot product.

Juda's idee om Jozef als slaaf te verkopen is een wereldidee. Hoe de broers daar op reageren horen we niet. Hoe dan ook, Ruben is als eerste bij de put, maar daar geen Jozef. Midjanieten waren de broers voor geweest, hadden Jozef uit de put gehaald en voor goed geld verkocht aan de Ismaëlieten. Ruben raakt in paniek: Het kind is er niet meer, ach waar moet ik heen? Als oudste had hij zijn broeders hoeder moeten zijn. Krijgt Ruben spijt en had hij het snode plan om Jozef te verkopen willen verijdelen om zo weer in een goed blaadje te komen bij Jakob? We lezen er niets over. List en bedrog wordt onverminderd voortgezet. Het kleurrijke gewaad wat de broers zo ergerde werd in het bloed van een geitenbok gedrenkt en terug bij vader Jakob gepresenteerd als bewijs dat Jozef door een wild dier, althans, dat is de conclusie die Jakob wel moest trekken, verslonden is.

En hier eindigt ons verhaal vandaag. Maar wacht, kan, mag, een verhaal zo eindigen? Als het ligt aan zij die de macht in handen hebben, toen, nu en altijd, wel. Zo is de wereld. Zo zijn de mensen.

Twee krachten strijden in de mens: hebzucht en egoïsme enerzijds en het verlangen om Ik-zal-er-zijn te doen anderzijds. Het verhaal van vandaag gaat over broers die een van hen laten vallen. Tot zondebok maken. En als, voor ze bepaald hebben wat nu, de jongen is verdwenen, weten ze niets anders te doen dan erover te liegen tegen hun vader. Hun vader die de verhoudingen tussen de broers zelf op scherp heeft gezet. Maar het verhaal is nog niet klaar. Een refrein in de bijbel luidt: de eersten zullen de laatsten zijn. Deze broers zullen nog raar op hun neus kijken. Maar dat is voor de weken hierna... Voor nu: waar zitten wij in dit verhaal? In de put of ernaast? En als ernaast: wat doet dat met ons? En: wat als de kansen om iets recht te zetten verkeken lijken?

Gelukkig is het verhaal nog niet afgelopen… Gelukkig is óns verhaal ook nog niet afgelopen. Dus laten we elkaar ook een ander bijbels refrein te binnen zingen: *Verloochen niet je naaste, die een mens is zoals jij.* Zo moge het zijn in deze wereld: recht doen, waarheid spreken, en toch maar weer proberen om die ene naam te doen: Ik-zal-er-zijn.